

Bartłomiej Cieśla

Uniwersytet Łódzki

<https://orcid.org/0000-0002-4624-791X>

**RECENZJA: Maria Wojtak, *Wprowadzenie do genologii*, Lublin:
Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2019, ss. 292**

Książka Marii Wojtak wydana w 2019 r. nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej zasługuje na uwagę z wielu powodów. Trzeba podkreślić, że jest to jedno z nielicznych opracowań, w których dokonuje się syntetycznego ujęcia dorobku polskich genologów. Choć co prawda dysponujemy bogatą kolekcją antologii zbierających artykuły dotyczące zagadnień genologicznych (np. Bartmiński i in. 2004; Bilut-Homplewicz i in. 2009; Ostaszewska 2000; Ostaszewska, Cudak 2007; 2008), opracowań sygnowanych nazwiskiem jednego autora nadal brakuje. W tym kontekście należy przywołać pracę Bożeny Witosz (Witosz 2005), poświęconą genologii lingwistycznej.

Myśl naukowa M. Wojtak – dochodząca do głosu w imponującej liczbie rozproszonych publikacji – wielokrotnie była adaptowana przez innych badaczy na potrzeby opracowań stanowiących opis konkretnych gatunków. Bogactwo genologicznych ustaleń poczynionych przez autorkę, uznawanych za doskonałe instrumentarium przydatne w rozświetlaniu zakamarków gatunkowej empirii tekstowej, od długiego już czasu domagało się systematycznego wykładu.

M. Wojtak, choć unika szczegółowych odniesień do badań w obrębie folklorystyki, dramatologii, muzykologii czy filmoznawstwa (s. 18–19), przedstawia genologię w szerokim kontekście poznawczym. Wyznaczają go trzy zakresy wiedzy filologicznej: językoznawstwo, literaturoznawstwo oraz medioznawstwo, przez co książkę można potraktować jako interdyscyplinarne ujęcie genologii podejmowanej w kategoriach stylu myślowego.

Jeśli dodać, że w prawie 300-stronicowym wykładzie omawia się najbardziej problematyczne miejsca polskiej genologii – idzie rzecz jasna o kwestie terminologiczne, metodologiczne, wielość perspektyw i spojrzeń badawczych – a ich prezentacja dokonywana jest w toku rzeczowej i przystępnej analizy, otrzymujemy książkę niezwykle cenną i bardzo potrzebną.

Publikacja, jak podkreśla M. Wojtak, została napisana z kilku powodów. Jednym z nich była chęć podsumowania autorskiego dorobku naukowego, który od 30 lat konsekwentnie budowany jest przez badaczkę wokół problemów genologicznych. Impulsem do napisania książki, jak czytamy we wstępie, stała się reorientacja rozważań językoznawczych i sytuacja w polskiej humanistyce:

Podejmuję więc próbę uporządkowania podstawowych zagadnień z pola badawczego genologii w sytuacji, gdy spada dynamika badań, a pokaźna grupa genologów staje się dyskursologami [...]. Nie bez znaczenia wydaje się ponadto klimat intelektualny ostatnich lat, a także sytuacja poznawcza w naukach humanistycznych sprzyjająca poszerzaniu obszarów badawczych i poszukiwaniu nowych metod dla komplikujących się przedmiotów badań po to, aby osiągać jak najlepsze rezultaty poznawcze (s. 11).

Wśród najważniejszych wstępnych założeń poczynionych przez autorkę widoczne jest przekonanie, że badania gatunków wypowiedzi nie muszą być osadzone dyscyplinowo i mogą mieć przypisany różny status. Przeświadczenie to pobrzmiewa wielokrotnie i znajduje refleks w sposobie prowadzenia wywodu.

M. Wojtak dzieli książkę na dwie zasadnicze części. Pierwszą z nich stanowi podsumowanie dotychczasowych badań prowadzonych w środowisku polskich genologów. Druga zaś – to prezentacja własnej postawy badawczej:

Ma to być portret genologii ujmowanej jako styl myślowy, w znaczącym stopniu autorski, a więc mój, wyrastający z doświadczeń i pracy badawczej całego środowiska, łączący określone składniki bardziej odległej przeszłości z koncepcjami wypracowanymi w XXI wieku (s. 19).

Jednym z zadań realizowanych w części pierwszej jest przywołanie poglądów naukowych mających istotny wpływ na rozwój dyscypliny. Autorka referuje zarówno koncepcje klasyczne, których twórcami byli Michaił Bachtin, Stefania Skwarczyńska oraz Anna Wierzbicka, jak również ich twórcze kontynuacje. W osobnych paragrafach streszczone są poglądy Antoniego Furdala, Stanisława Gajdy, Aleksandra Wilkonia, Bożeny Witosz, Ewy Malinowskiej, Danuty Ostaszewskiej, Małgorzaty Kity, Jerzego i Stanisławy Bartmińskich (s. 38–55). Najważniejsze myśli przedstawiane jako charakterystyczny rys postawy badawczej autorów, przywoływane niekiedy w formie cytatów, składają się w całościowy obraz genologii, pełen twórczych, często dyskusyjnych poglądów, które w toku nieustannie prowadzonego dialogu stale są rozwijane lub poddawane weryfikacji.

Interesującym punktem pierwszej części opracowania jest kronika najważniejszych wydarzeń genologicznych otwierana prezentacją *Wstępu do nauki o literaturze* autorstwa Stefanii Skwarczyńskiej (1965). Spis poprzedzony został krótką uwagą wprowadzającą:

Nie dążę do uwzględnienia wszystkich publikacji (co powinno być obowiązkiem kronikarza), lecz kreślę panoramę genologii złożoną z syntez, artykułów, rozpraw i szkiców, które jawią mi się jako ważne, dlatego opatruję każdą publikację komentarzem (s. 56).

W kronice uwzględnia się nie tylko najważniejsze pozycje z zakresu genologii lingwistycznej – działu autorce najbliższego – lecz także publikacje stanowiące twórczy wkład w rozwój całej dyscypliny. Kalendarium, poprzedzone prezentacją dylematów, z którymi styka się osoba podejmująca badania nad gatunkami, niewątpliwie będzie traktowane jako nieoceniona pomoc dla wszystkich młodych naukowców wkraczających na genologiczne ścieżki. Genolog – jak podkreśla uczona:

Powinien dostrzegać walory różnych typów ujęć podstawowych zagadnień z zakresu genologii, znać całe bogactwo propozycji analitycznych i interpretacyjnych. Ma też prawo do poszukiwania własnych ścieżek i dróg poznawczych. Świat wypowiedzi jest bowiem bogaty, a dojrzałych analiz różnych fragmentów logosfery (czy semiosfery) nie da się przeprowadzić, wybierając jedną drogę, choćby się badaczowi zdawała, jak kiedyś napisałam, poznawczą autostradą (s. 37).

Część pierwszą wieńczy opis trzech subdyscyplin genologii, które uznawane są za szczególnie ważne dla filologów. Zwięzła charakterystyka pięciu etapów dających się wyszczególnić w rozwoju genologii literackiej wzbogacona jest o uwagi dotyczące twórczości Stefanii Skwarczyńskiej, która oprócz tego, że dowartościowała pojęcie gatunku i wypracowała metody niezbędne do analiz różnych typów wypowiedzi, otworzyła genologię na nieliteracką przestrzeń tekstową. Genologia lingwistyczna przedstawiana jest przez M. Wojtak jako dyscyplina relatywnie młoda, której główne założenia, formułowane w latach 80. XX w. (Furdal 1982), dały asumpt do rozpoczęcia badań genologicznych na gruncie językoznawstwa. W książce eksponuje się poznawcze ramy dyscypliny, przedstawia jej metodologię i naukowe instrumentarium. Autorka szkicuje też sekwencje, w ramach których można porządkować najistotniejsze fakty wylaniające się w procesie kształtowania subdyscypliny (począwszy od okresu, kiedy formułowano postulat rozwijania badań, po przełom XX i XXI w., kiedy teoretyczne zdobycze genologii lingwistycznej przekuwane były w liczne opracowania analityczne). Genologia medialna, korzystająca w znacznej mierze ze zdobyczy myśli literaturoznawczej, stoi współcześnie w obliczu wielu wyzwań, spośród których największym wydaje się rozproszenie przejrzystości gatunkowej i zmienność bytów medialnych. Do opisu rzeczywistości, w której „gatunek jest postrzegany jako wytwór historyczny danego medium, jako podstawowy kontekst interpretacyjny, sprawiający ogromne kłopoty taksonomiczne” (s. 99), repertuar pojęć wypracowany na gruncie genologii literackiej okazuje się jednak niewystracający. Maria Wojtak nie tylko formułuje najważniejsze problemy badawcze i przygląda się niuansom terminologicznym, które związane są z ewolucją genologii medialnej, ale określa też wyzwania, przed którymi stoją medioznawcy podejmujący problematykę gatunkową.

Refleksje dotyczące trzech genologicznych orientacji puentowane są wskazaniem najważniejszych zadań stojących przed każdą z nich: genologia literacka „czeka na możliwość reinterpretacji swych narzędzi poznawczych i badawcze przebudzenie” (s. 105–106); w wypadku genologii lingwistycznej

„nęca” dzieje gatunków, choć to problematyka trudna i wysublimowana [...] wielkim zadaniem badawczym pozostaje charakterystyka kontrastywna i charakterystyka gatunków jako składników kultury” (s. 106). Genologia medialna próbuje „zakotwiczyć się w naukach o mediach” (s. 106), musi wypracować własne metody badawcze i dookreślić przedmiot dociekań.

W części drugiej autorka, nawiązując do propozycji własnych i koncepcji Stanisława Gajdy, postuluje podział genologii na pięć zasadniczych działów: teoretyczny, opisowy, historyczny, praktyczny i kontrastywny. Jest to propozycja bardzo cenna, która prętnie przeciw prowadzone badania genologiczne pozwala porządkować i nadawać im status wpisujący się w odpowiednie ramy poznawcze. Zarysowanie wszystkich wskazanych przestrzeni kreuje przyszłość dyscypliny i wyznacza możliwe, a zarazem niezbędne kierunki analiz. Każdy z działów postulowanych przez autorkę został szczegółowo scharakteryzowany z wyraźnym określeniem celu i przedmiotu badań. Zagadnienia metodologiczne wzbogacono o uwagi dotyczące osiągnięć poczynionych na każdym z genologicznych traktów, a także wyliczeniem ich pustych miejsc, które domagają się uszczegółowienia.

Fragment poświęcony genologii opisowej stanowi prezentację instrumentarium badawczego, którym posługuje się autorka. W części tej zostały omówione pojęcia znane czytelnikom z poprzednich prac M. Wojtak. Wśród nich: gatunek wypowiedzi, wzorzec gatunkowy, aspekty i warianty wzorca, paradoksy gatunku, pole gatunkowe, pole gatunkowych odniesień, redukcjonizm genologiczny, gatunki w formie kolekcji, kolekcje gatunków i ich tekstowe realizacje (mozaiki, kolaże tekstowe, sylwy i serie), przebitki gatunkowe. Szczegółowe objaśnienie wskazanych pojęć, mające dużą wartość poznawczą i dydaktyczną, dowodzące wszechstronności działań badawczych podejmowanych przez M. Wojtak, pokazuje genologię jako przestrzeń wielopłaszczyznowych refleksji, zarówno abstrakcyjnych, jak i konkretnych – które dotyczą zagadnień związanych z istotą kategorii gatunkowości, a także wiążą się z analizą jej tekstowych wyznaczników (na poziomie strukturalnym, stylistycznym, pragmatycznym i poznawczym).

W części drugiej dokonano też analizy kilku przekazów, którym można nadać odrębną wartość genologiczną. Jak zauważa M. Wojtak: „wybór obiektów analiz jest subiektywny. Staram się skupiać uwagę na zjawiskach nowych w logosferze, rzadko lub w ogóle nieanalizowanych, trudnych w interpretacji” (s. 209). Przedmiotem rozważań są wypowiedzi medialne (jak kolumna gazety i metamorfozy prasowych miniatur – teksty, w których dostrzec można cechy wzmianek i kroniki wydarzeń), wypowiedzi religijne (książeczkę stylizowaną na telefon komórkowy, oryginalny podręcznik katechetyczny, w którym partie ewangelizacyjne oraz formacyjne obudowane są składnikami typowymi dla poradników do nauki jazdy), a także użytkowe (e-mail w formie ogłoszenia, instrukcja obsługi sprzętu, dwie krótkie wypowiedzi informacyjno-instrukcyjne oraz nieudolnie zredagowany regulamin).

Recenzowana książka to obszerne i rzetelne kompendium wiedzy genologicznej. Autorka przybliżyła genologię, prezentując jej ramy poznawcze, terminologię i wewnętrzne rozwarstwienie, mające źródło w obieranej przez uczonych perspektywie dociekań. Na tym tle silnie akcentuje własne spojrzenie badawcze. Co ważne, książka nie jest wyłącznie zbiorem licznych podsumowań mających syntetyzować stan badań poświęconych gatunkom, lecz stanowi również spojrzenie w przyszłość: przewiduje i kreuje możliwe kierunki analiz.

Jasny, wciągający wywód prowadzony przez lubelską uczoną, oprócz tego, że dotyka bardzo szczegółowych zagadnień natury teoretycznej, wzbogacony został o liczne informacje współtworzące zręby wiedzy genologicznej. Takie elementy, jak prezentacja najważniejszych autorskich ujęć gatunku, kronika wydarzeń genologicznych, szczegółowy opis zagadnień terminologicznych czy wreszcie przykładowa analiza kilku gatunków mowy w świetle wypracowanej przez autorkę metodologii – powodują, że książka, wbrew intencjom badaczki, z pewnością będzie wykorzystywana jako podręcznik na zajęciach uniwersyteckich z zakresu lingwistyki tekstu czy genologii medialnej. Stanowi ona rodzaj tekstologicznej mapy, dzięki której można poznać obecną sytuację dyscypliny.

Z publikacją powinni się zapoznać doświadczeni już badacze, którym bliska jest tematyka gatunków wypowiedzi. Spostrzeżenia, które – wydawać by się mogło – od lat są dobrem wspólnym genologów, przywołuje się bowiem z wyraźnym odniesieniem do źródła i konkretnego naukowca. Sama dyscyplina jawi się jako dialog rozmaitych przekonań i punktów widzenia wywodzonych ze spersonalizowanej narracji, którą to – ze względu na rzetelność i dokładność naukową – należy znać i upowszechniać. Praca, jaką wykonała autorka, misję tę niewątpliwie ułatwia.

Wprowadzenie do genologii to przede wszystkim książka streszczająca poglądy Marii Wojtak i podsumowująca twórcze dokonania uczoney, które wielokrotnie doceniane i adaptowane na potrzeby wielu prac naukowych, zyskują wreszcie odpowiednią dla nich oprawę.

Literatura

- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., Szadura J. (red.), 2004, *Współczesna polszczyzna. Wybór opracowań*, t. 3: *Akty i gatunki mowy*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bilut-Homplewicz Z., Czachur W., Smykała M. (red.), 2009, *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.
- Furdal A., 1982, *Genologia lingwistyczna*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 39, s. 61–70.
- Ostaszewska D. (red.), 2000, *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 1: *Mowy piękno wielorakie*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Ostaszewska D., Cudak R. (red.), 2007, *Polska genologia literacka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Ostaszewska D., Cudak R. (red.), 2008, *Polska genologia lingwistyczna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Skwarczyńska S., 1965, *Wstęp do nauki o literaturze*, t. 3, Warszawa: Pax.

Witosz B., 2005, *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.